

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.5>

811.133.1'276.6:641.5]:316.7

811.163.41'276.6:641.5]:316.7

811.133.1'374=163.41

Анализа обраде културама из области гастрономије у Француско-српском речнику Слободана Јовановића

Дејана Д. Мирковић-Бирташић*

Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Катедра за романистику

 <https://orcid.org/0000-0001-9629-5082>

Кључне речи:

културема,
лексички
анизоморфизам,
теорија о
лексикографским
функцијама,
двојезична
лексикографија,
француски,
српски

Апстракт

У раду се испитује обрада културама у Француско-српском речнику Слободана Јовановића (Јовановић, 2014) из перспективе Тарпове теорије о лексикографским функцијама (Тарп, 2008). Јединствени ванјезички чиниоци, пре свега диспропорција моћи између француског и српског језика, овом речнику поред основне – рецепцијске функције, намећу и продукцијску функцију, што обраду културама додатно отежава. Анализа је показала да је најфреквентнија техника објашњења, што је у складу с примарном функцијом речника. Међутим, висока фреквентност техника које пружају донекле функционалне еквиваленте изворних културама указала је на dostatност речничких одредница и у испуњењу продукцијске функције. Осим тога, уочене су неусаглашености настале услед различите концептуализације појмова у српскоме и француском језику, које отежавају обраду јединица у оквиру двојезичне лексикографије. Штавише, поједини примери указали су на проблеме који се могу јавити у двојезичној лексикографији уопште, као што је имплицитна етноцентричност. На тај начин испуњен је циљ рада – утврђено је којим се техникама обрађују културема у двојезичној, француско-српској лексикографији, конкретно у предметном речнику, али и одговарају ли примењена лексикографска решења намени речника. Овим радом указује се, стога, на важност преиспитивања постојећих речника у светлу савремених теорија, а у циљу израде целовитијих и сврсисходнијих лексикографских ресурса. (примљено: 25. јануара 2024; прихваћено: 31. марта 2024)

<https://analifil.bg.ac.rs>



* Филолошки факултет
Катедра за романистику
Студентски трг 3
11000 Београд, Србија
dejana.mirkovic.birtasic@fil.bg.ac.rs

1. Уводна разматрања

Специфичности једне културе изражене путем језика њених носилаца стварају неусаглашености приликом међујезичког контакта. Детаљније анализе показују да су разлике међу системима учестале и присутне на различитим нивоима, те да постоје чак и када лексема једног система наизглед има одговарајући кореспондент у другом систему. Шипка (Šipka, 2015: 127) даје пример енглеске речи *breakfast* и шпанске *desayuno*, које, као уосталом и српска реч *доручак*, имају идентично денотативно значење. Међутим, ове лексеме, иако сасвим уобичајене и истоветног примарног значења, нису потпуно еквивалентне јер разлике постоје у менталној представи носилаца упоређених култура. Очекивана ментална слика изворних говорника енглеског и шпанског језика није иста, чиме се аутоматски нарушава првобитна илузија о потпуној кореспондентности. Шипкин пример на одговарајући начин илуструје изостанак једнозначности поруке од једног језичког система до другог. Међутим, није тешко пронаћи и сличне унутарјезичке неусклађености. Тако јело под називом *чесница*, које се у Србији традиционално припрема за Божић, није исто у свим крајевима земље. У југоисточној Србији *чесницом* се сматра слани хлеб налик на проју, док је у Војводини *чесница* слатка и подсећа на врсту пите с орасима и сувим грожђем. Стога, уколико би Војвођанин разговарао са земљаком који живи у другом крају Србије, порука би изменила значење од пошиљаоца до примаоца, иако је реч о припадницима исте културе који говоре истим језиком. Ову појаву Згуста је објаснио анизоморфизмом језика, односно „различитом организацијом постојећих концептуалних односа између речи и одговарајућих елемената изванјезичког света” (Zgusta, 1971: 294). Слично Згусту, Јонг и Пенг (Yong/Peng, 2007: 129) лексичком анизоморфизму придају епитет највеће препреке у двојезичној комуникацији, те апсолутне еквиваленте сматрају ретком појавом. Шипка (Šipka, 2015: 50) разликује три врсте анизоморфизма: нулту, вишеструку и делимичну еквиваленцију. Лексеме за које у циљном језику не постоји кореспондент, будући да циљна култура не познаје ванјезички референт на који се изворна лексема односи спадају у категорију нулте еквиваленције. Тако је, на пример, појам *слава* својствен српској култури и обичајима, али нема одговарајућег референта у франкофоној или англофоној култури, услед чега узрокује празнину у овим језичким системима (Šipka, 2015: 50). Ова врста анизоморфизма везује се, дакле, за културно специфичне лексеме, односно културеме¹, које се у раду испитују.

2. Предмет истраживања и структура рада

У раду се испитује начин лексикографске обраде културама франкофоног порекла нулте еквиваленције из области гастрономије. Анализа обраде ових културама врши се на грађи ексцерптираној из једнога општег српско-француског

1 У литератури се срећу и други термини за лексеме чији је садржај обојен културном припадношћу: нпр. *културно обележене ријечи* (Bratanić, 1991: 19), *реалије* (Влахов/Флорин, 2009), *елементи културе* (Novosel, 2012: 10), *интерлингвалне лакуне* (Драгићевић, 2018: 216).

речника (Јовановић, 2014). Иако је реч о допуњеном и прерађеном издању првобитног речника, треба нагласити да се у предговору (Јовановић, 2014: 11) истиче да је унос нових еквивалената сведен на минимум, односно да су већински задржани еквиваленти из првог издања (Јовановић, 1991). Начин обраде културама анализира се из перспективе Тарпове теорије о лексикографским функцијама (Тарп, 2008). Циљ рада је да се утврди којим се техникама обрађују културе у двојезичној, француско-српској лексикографији и јесу ли оне примерене значају ових специфичних језичких јединица, као и намени речника.

Пошто су истакнута уводна разматрања (§1) и представљен предмет истраживања (§2), у наставку се уводи теоријски оквир истраживања (§3). Након тога се, у одељку (§4), обрађује питање преноса значења културама путем еквивалената у двојезичном речнику, те испитују понуђена лексикографска решења за обраду културама. У одељку (§5) износи се металексикографска анализа обраде ексцерпираних културама уз репрезентативне примере. Увиди до којих је анализа довела представљају се у расправи (§6), а закључна разматрања излажу се у последњем одељку (§7).

3. Теоријски оквир истраживања

Анализа предметног речника (Јовановић, 2014) спроводи се на основу теорије о лексикографским функцијама, коју је развио Тарп (Тарп, 2008). Тарпова теорија заснива се на три основне променљиве, а то су потенцијални корисници речника, друштвене ситуације у којима се они могу наћи, те потребе за употребом речника које из њих могу настати. Ове три променљиве могу се даље гранати и организовати у различите комбинације, а све у циљу профилисања јединственог речника који успешно одговара потребама корисника у одговарајућој ситуацији. Уверен да се не може апстрактно говорити о корисничким потребама, Тарп (Тарп, 2008: 44–54) излаже ситуације у којима се корисници могу наћи, а услед којих се може јавити потреба за речником. Овај аутор (Тарп, 2008: 44–45) у том смислу распознаје когнитивне и комуникацијске ситуације. У случају когнитивних ситуација (нпр. приликом учења језика), може се, услед људима инхерентне радозналости, јавити потреба за додатним знањем и информацијама о одређеном питању. С друге стране, у комуникацијским ситуацијама корисницима могу затребати одређене информације како би успешно функционисали и комуницирали у изванјезичком свету. У комуникацијске ситуације стога спадају (1) продукција исказа на матерњем или страном језику, (2) рецепција исказа произведених на страном језику или матерњем језику, те (3) превођење, како са страног, тако и на страни језик. У овом раду испитујемо примереност обраде културно специфичних лексема спрам комуникацијских ситуација – рецепције и продукције.

4. Обрада културама у двојезичном речнику

Примарни задатак двојезичног речника јесте да „координира лексичке јединице једног језика с лексичким јединицама другог језика које су им по

значењу еквивалентне” (Zgusta, 1971: 294). Ипак, Братанић (Bratanić, 1991: 9) упозорава како се у корелацију не доводе само језичке јединице, већ и њихов садржај са свим културним и цивилизацијским импликацијама. Стога ова ауторка двојезични речник посматра и као тумача културе, јер он у суоднос поставља како репрезентативни избор лексике двају језика, тако и ванјезички садржај на који лексеме упућују.

Приликом израде сврсисходног речника, лексикографи се помажу одређеним техникама како би успешније представили културеме. Иако су бројни аутори нудили таксономије могућих техника, Братанић (Bratanić, 1991: 90) сматра да ставови који се налазе у металексикографској литератури углавном показују да се, уместо разрађених методолошких принципа, налази на прагматички интониране сугестије које се најчешће односе на један сегмент културно обележене лексике. У нашем се раду, стога, не упоређују (не) подударности у различитим таксономијама, већ се само представља подела коју је Шипка изложио (Šipka, 2015: 173). Ова је таксономија веома сложена, али, будући да је заснована на анализи анизоморфизма у двојезичним речницима бројних језичких парова, применљива је на анализу других речника и језичких комбинација.

Верујући да постоји корелација између врсте лексичког анизоморфизма и начина његове обраде, Шипка (Šipka, 2015: 173) предлаже практична решења за сваку од раније истакнутих врста еквиваленције (уп. §1). У случају нулте еквиваленције, која се у раду испитује, могуће технике које наводи су: (1) *објашњење*, (2) *опис*, (3) *преузимање + објашњење*, (4) *генерализација + спецификација*, (5) *делимични еквивалент + спецификација*, (6) *декомпозиција*, (7) *илустрација*. За случај вишеструке еквиваленције могу се применити следеће технике: (1) *набрајање*, (2) *декомпозиција*, (3) *парадигматизација*, (4) *парафраза*, (5) *спецификација*, (6) *егземплификација*, (7) *котекстуализација*, (8) *контекстуализација*, (9) *реконструкција*, (10) *унакрсно упућивање*. Коначно, код делимичне еквиваленције могуће технике су: (1) *делимични еквивалент*, (2) *унакрсно упућивање*, (3) *глосе*, (4) *ознаке*, (5) *егземплификација*, (6) *илустрација*. Одабир одговарајућег решења зависи од врсте културеме, али и од неких одлика речника (Šipka, 2015: 168, 169). У складу с Тарповом теоријом (уп. §3), ваља размотрити да ли одабрана техника одговара функцији речника, тј. да ли одабрани начин обраде културеме пружа потребне податке и да ли одговара корисничким потребама које речник жели да задовољи. Сходно томе, треба имати у виду којој се циљној групи речник обраћа, тј. које су одлике потенцијалних корисника. Даље, треба обратити пажњу и на лексички обим и величину речника, критеријум од којег ће директно зависити количина података коју лексикограф може унети у речник, нарочито у папирној верзији, какав је речник (§2) који анализирамо у овом раду (§5–6). Коначно, не треба занемарити микроструктуру речника, као и медиј (да ли је речник у папирној верзији и просторно ограничен или је у дигиталном формату). Успешном комбинацијом наведених параметара, тј. варијабли, бира се одговарајућа техника за обраду

сваке културе, а на тај начин добија се, у идеалтипској ситуацији, јединствени речник који испуњава своју функцију.

За обраду култура, поред наведених ставки и тематске припадности културе, значајан је и Педерсенов критеријум транскултуралности, тј. степен културне удаљености (Pedersen, 2011: 106–108). Културе се на тај начин деле на инфракултурне, монокултурне и транскултурне јединице. Инфракултурне јединице су сувише техничке природе, те су нетранспарентне и носиоцима изворног језика. Монокултурне су добро познате изворној култури, али углавном недовољно познате припадницима циљне културе. Транскултурне јединице потекле су из изворне културе али су се међукултурним контактима и утицајима прошириле и на друга подручја, услед чега су постале познатије и припадницима циљне културе. Како Педерсен објашњава (Pedersen, 2011: 109–110), степен познатости културе директно утиче на начин обраде лексеме. Наиме, јединица не губи статус културе уколико неки ентитет изворне културе контактима доспе у циљну културу и у њој се на неки начин устали. Међутим, уколико до оваквих контаката дође, углавном се преузме и/или усвоји неко именоване за тај ентитет, што умногоме поједностављује задатак ауторима речника. Дакле, што је култура познатија, тј. транскултурнија, то је лексикографима једноставнија за обраду.

5. Металексикографска анализа

Француско-српски језички пар специфичан је због асиметрије у моћи двају језика. Будући да је француски велики светски језик, он изазива далеко више интересовања међу говорницима српског језика него што је то случај са српским језиком на франкофоном простору. Овакав ванјезички контекст од значаја је приликом анализе речника јер поменута асиметрија неизбежно утиче на функције које постојећи француско-српски и српско-француски речници треба да испуне. Анализирани речник (в. §2) примарно је намењен одраслим говорницима српског језика и испуњењу њихових рецепцијских потреба, тј. помаже говорницима српског језика да разумеју исказе и текстове произведене на француском језику. Ипак, због наведених ванјезичких разлога и недовољног броја језичких ресурса, речник ће, како је наговештено и у предговору овога речника, истовремено користити и говорници француског језика који би желели да произведу исказе на српском. Складно томе, речник се не анализира само из перспективе примарне, рецепцијске функције, већ се испитује и у којој је мери од користи приликом продукције на српском језику. Како је примарна функција анализираних речника рецепцијска, а у раду се посматра и из продукцијске перспективе, не би ваљало изгубити из вида да је продукцијска функција наметнута овом речнику. У том смислу, треба бити обазрив и не оцењивати сувише строго потенцијалну недостатност појединих речничких чланака у испуњењу продукцијске функције.

У оквиру првог корака анализе предметног речника (Јовановић, 2014) ексцерпирани су културе које задовољавају три критеријума. Прво, обухваћене

су културе потекле из франкофоне културе које спадају у тематску категорију хране.² Друго, нису укључене лексеме које означавају појединачне намирнице, већ само имена јела која се од њих припремају, као и имена пића. Треће, нису уврштена ни готова јела која не спадају у категорију нулте еквиваленције или која су изворно потекла из других култура (нпр. руске или арапске). Тако су у састав корпуса ушле укупно 123 одреднице, од којих 113 чине јела, а 10 одредница спадају у пића. Када је реч о критеријуму познатости културама (уп. §4), подела је извршена на основу анкете спроведене у новембру 2021. године међу студентима прве године Филолошког факултета Универзитета у Београду. Реч је о студентима француског језика који у претходном школовању нису учили француски језик, те им самим тим није блиска франкофона култура. Одговори 35 студената показали су следеће резултате. Од култура које представљају јела, 93% спада у монокултурне. Преостали постотак чине културе које су транскултурне, тј. може се сматрати да су познате просечном говорнику српског језика који није ближе упознат с франкофоним културним наслеђем. Што се тиче мање бројних одредница које се односе на пића, 67% чине монокултурне, а 33% транскултурне референце. Након што су ексцерпирани одреднице разврстане у складу са степеном познатости, спроведене су квантитативна и квалитативна анализа. Квантитативном анализом испитана је учесталост примене лексикографских техника које нуди литература, док је квалитативна анализа омогућила да се утврди одговарају ли одабрана решења функцијама речника. Приликом анализе начелно је примењена таксономија лексикографских техника за нулту еквиваленцију коју је Шипка (Šipka, 2015: 173) предложио (уп. §4), уз одређена прилагођавања корпусу.

5.1. Објашњење

Овом техником *објашњава се* значење изворне културе на циљном језику тако што се наводи мање или више детаља о прототипском референту. Суштина оваквог решења састоји се у томе да култура буде пријемчивија кориснику, те да се олакша процес разумевања значења лексеме. Објашњење спада међу најзаступљеније технике у корпусу и оно се јавља у 25% случајева. Овај постотак не изненађује ако се узме у обзир примарна функција анализираног речника. Неки од примера објашњења су:

- 1) *saint-honoré* – *torta sa naslaganim princes-krofnama i kremom.*
- 2) *vol-au-vent* – *pašteta od lisnatog testa sa mesom ili ribom u sosu od pečuraka.*

Премда примери 1) и 2) нуде податке који задовољавају рецепцијске потребе говорника српског језика, овакав начин обраде култура не би био од помоћи говорницима француског језика приликом продукције на српском језику.

2 Класификација култура углавном се врши према тематским јединицама. Поделу која је усвојена приликом анализе култура у Јовановић (Jovanović, 2014) изложила је Новосел (Novosel, 2012) инспиришући се класификацијом Недегард-Ларсен (Nedergaard-Larsen, 1993). Основу поделе чине четири категорије: географија, историја, друштво и култура. Свака од категорија грана се на групе, у оквиру којих даље постоје подгрупе, тј. области. Према овој подели, у раду анализирани културе спадају у категорију *друштво, група начин живота и обичаји, област храна*.

Објашњење је, стога, техника која одговара искључиво речницима рецепцијске функције. Не може се користити у продукцијским речницима будући да не пружа функционалне еквиваленте за стварање природног и концизног исказа на страном језику.

5.2. Опис

Описом се приказују значајна својства културе. Како је реч о још једној техници којом се кориснику приближава изворна лексема, анализа корпуса показала је да није увек сасвим једноставно разграничити *објашњење* (§5.1) и *опис*. Стога смо се приликом диференцијације двеју техника водили питањем да ли понуђено решење може послужити као еквивалент приликом продукције исказа. Суштински, опис је техника која би се могла наћи и у рецепцијском и у продукцијском речнику јер би понуђено решење могло бити уметнуто и у исказ приликом продукције, те донекле имати статус преводног еквивалента. Опис је присутан у 9,5 % примера. Примери су следећи:

3) fondue – sir topljen u belom vinu.

4) macaron – okrugao kolačić od badema.

Иако је култура у примеру 4) описно представљена, реч је о одредници која је с временом прешла у транскултурне јединице. Стога би одговарајуће решење било и преузимање са спецификацијом (уп. §5.3), будући да се у српском успешно користи позајмљеница *макарон* за назив овог колача. Постојање позајмљенице у српском језику у значајној мери олакшава и продукцију исказа франкофоним говорницима. Ипак, како се у таласу глобализације утицаји лакше преносе, а лексеме све брже позајмљују, може се претпоставити да је до промене у статусу ове позајмљенице у српском језику дошло у периоду између израде речника и садашњег тренутка, нарочито ако се узме у обзир да су очувани еквиваленти из првог издања речника (уп. §2), те да се ово решење у време израде речника чинило најподеснијим.

5.3. Преузимање

Преузимање као лексикографска техника функционише позајмљивањем речи из изворника. Када се из неке културе преузима дотад непознат појам, односно ентитет, обично се преузме и назив. Пошто позајмљеницама треба времена да се устале и постану значењски транспарентне говорницима циљне културе, ова се техника често комбинује с неким другим решењем. Неретко је то спецификација, тј. прецизирање навођењем тематске групе којој одредница припада (уп. пример 5), или појашњење (уп. пример 6). Свеобухватност појашњења може варирати у зависности од процене лексикографа. Као пропратна техника може се применити и навођење делимичног еквивалента (уп. §5.5), дакле лексеме која је позната носиоцима циљне културе, а подсећа на изворну културу. Ова техника (сама или у комбинацији с другом техником) присутна је у 22% случајева. Примери преузимања су:

5) baguette – baget, francuski hleb.

6) savarin – savaren (vrsta kolača).

Културема у примеру 5) потпада под транскултурне референце, те је извесно да ће корисници разумети позајмљеницу и без пропратних информација, а и успешно је користити приликом продукције. Пошто у примеру 6) лексема није транскултурна, лексикографи су је појаснили наводећи да се ради о врсти колача, чиме се донекле, мада не значајно, олакшава разумевање изворне лексеме. Оваква обрада културема пример је онога што Шипка назива недовољном прецизношћу (енг. *vagueness*, Šipka, 2015: 178). У том случају нејасно се дефинише појмовни простор у оквиру врло широке категорије и углавном прецизира напоменом да је у питању „врста” или „тип” ширег појма. Стога говорник францускога језика који би на српском говорном подручју тражио *саварен* не би имао успеха, будући да лексема сама по себи није довољно разумљива просечном говорнику српског језика.

Наредни пример (7) значајан је јер осликава помак у односу на раније издање предметног речника (Јовановић, 1991):

7) *ratatouille* – *ratatuj* (*vrsta jela*).

Наиме, у ранијем издању (Јовановић, 1991: 348) наведено је да се ради о „неукусном паприкашу, бућкуришу, сплацинама”. Првобитна обрада може указивати или на застарелост речника или на неопрезност аутора. Ова културема јесте најпре имала значење паприкаша лошијег квалитета направљеног од животињских изнутрица, али се 50-их година прошлог века појавио први рецепт за рататуј какав се данас једе у читавој Француској, што би значило и пре првог издања речника (уп. §2). Не само што се првобитном обрадом не испуњава рецепцијска функција, већ објашњење не одговара савременом контексту. Овакви случајеви указују на важан проблем двојезичне лексикографије. Наиме, грађа двојезичних речника неретко се добија преводом постојећих једнојезичних речника. На овај начин, речници се суштински калеме на постојеће без првобитне критичке анализе, услед чега се грешке могу фосилизовати и преносити из једног у друго издање, као и из једног речника у други. Ипак, иако је приметан напредак у односу на раније издање, рецепцијска функција није у потпуности остварена обрадом у прерађеном издању. Пошто културема *рататуј* ипак не спада у транскултурне јединице, ситуација је слична као у примеру 6), те би ово био случај недовољне прецизности приликом описа.

5.4. Генерализација

У случају генерализације, еквивалент је јединица која функционише као међујезички хипероним у односу на саму одредницу. Пошто је понуђена лексема ширег, мање прецизног значења, потребно ју је ближе одредити. Ипак, и код ове технике наилази се на варијанте навођења хиперонима без додатних информација. Генерализација је у грађи прилично учестала техника, примењена у 24% случајева. Генерализација се јавља у следећим примерима:

8) *barquette* – *kolač* (*u obliku barke*).

9) *baba* – *kolač s rumom*.

10) *croissant* – *kifla*.

Ако се претпостави да је корисник речника у рецепцијској ситуацији наишао на културему из примера 9) и ако је културама део позадинског оквира, тј. без значајне комуникацијске важности, понуђени лексикографски еквивалент сасвим би задовољио његове рецепцијске потребе. С друге стране, ако би за разумевање исказа било значајно да корисник схвати о којем је конкретно колачу реч, рецепцијска функција не би била сасвим испуњена. Наиме, категорија *колач с румом* обухвата широк концептуални простор у српском језику, који у овом случају није довољно прецизиран, за разлику од изворне културе која јасно упућује на одређени ванјезички референт. Из истог разлога није сигурно какав би тачно колач добио говорник француског језика уколико би у посластичарници поручио *колач с румом*. Поред тога, пример 10) показује да је дошло до измене у односу на раније издање предметног речника (Јовановић, 1991: 118), у којем стоји (*masno*) *pecivo (u obliku kifle)*. Пошто аутори нису желели да измене у потпуности изворно издање, задржали су општији појам *кифла*, који, као и *колач с румом*, обухвата широк концептуални простор у српскоме језику, иако је реч о транскултурној референци за коју српски језик користи позајмљеницу *кроасан* и која је сасвим позната нефранкофоним говорницима.

5.5. Делимични еквивалент

Техника делимичног еквивалента састоји се од навођења лексеме циљног језика која има слично значење, тј. представља сличан појам у циљној култури. Како се лексеме само делимично поклапају, углавном је потребно истаћи специфичности саме одреднице. Предност ове технике огледа се у томе што је припадницима циљне културе понуђени еквивалент познатији од позајмљеница, а и добијена решења углавном су сажетија од објашњења или описа. Но, Братанић (Bratanić, 1991: 26) указује на могући ризик код ове технике. Наиме, може доћи до појаве коју ауторка назива имплицитном етноцентричношћу. Јединственост проблема обраде културно обојене лексике лежи у томе што су овакве јединице теже препознатљиве. Штавише, уколико не добије информацију о културним специфичностима значења неке лексичке јединице, неупућени припадник друге културе најчешће неће бити свестан тих обележја јер му је културни контекст слабо (или бар слабије) познат. Дакле, оне компоненте значења које нису описане или истакнуте као специфичне, читалац аутоматски интерпретира у контексту који му је природан и разумљивији, а који не одговара нужно полазној култури. Стога лексикографи, преводиоци, уопште језички стручњаци, морају бити на опрезу уколико се одлуче за ово решење. Делимична еквиваленција присутна је у 19,5 % случајева. Неки од примера су:

11) *crème* – *кајмак, skorup, pavlaka*.

У примеру 11) понуђен је низ еквивалената, али без спецификације. Из перспективе рецепцијске функције речника, може се претпоставити да би матерњи говорници српског језика на основу ванјезичких знања успели извести одговарајући закључак о значењу лексеме. Но, оваква обрада културе

није сасвим задовољавајућа из перспективе продукцијске улоге речника, јер франкофони говорници немају додатних информација на основу којих би могли разазнати који еквивалент треба у којој ситуацији употребити. Овим решењем нуди се ипак нека врста функционалних еквивалената, што више одговара продукцији него технике попут објашњења (§5.1).

Пример 12) показује случај поменуте имплицитне етноцентричности:

12) *galette des Rois* – *česnica*.

Galette des Rois представља колач од лиснатог теста и пасте од бадема који се служи на празник Богојављење. У колачу се налази фигурица, а особа која добије парче с фигурицом остатак дана дичи се круном краља, односно краљице. Мада постоје сличности с чесницом у српској православној култури, будући да је јело везано за празник, а и због симболичне улоге фигурице, мора се приметити да се сама јела потпуно разликују. Пример 12) показује, дакле, да би говорници српског језика одредницу тумачили кроз њима познат систем (уп. §1), а то би се разликовало од стварности културе франкофоног порекла, упркос томе што се чини да постоји еквивалентно решење. Штавише, не треба заборавити да је значење лексема *česnica* подложно различитим тумачењима и у оквиру српског система (в. такође §1), што може додатно отежати (спо) разумевање.

Пример 13) показује различиту концептуализацију појмова у два упоређених културама:

13) *rain perdu* – *prženica*.

На први поглед чини се да је лексема *prženica* кореспондент изворне културе пошто је реч о похованом хлебу. Но, разлика ипак постоји у састојцима за припрему јела, пошто се у француској култури ово јело традиционално прави у слаткој варијанти, те се у смесу додаје шећер. Међутим, лексема *prženica* наведена је и као еквивалент одреднице *rôtie*, што у француском заправо представља слану прженицу и ближе је уобичајеном начину припреме и служења у српској култури. Другим речима, пример 13) заправо илуструје сужавање фокуса (Šipka, 2015: 64) и прецизнију концептуализацију у француској култури, будући да француски језик именује појмове засебним лексемама, за разлику од српског језика. Сличне тешкоће уочили смо већ у случају примера 9) и 10) (уп. §5.4). Разлика у концептуализацији и прецизније именовање у француском језичком систему узрокује и разлике у менталним представама говорника, што последично може отежати обраду културе, али и утицати на успешност комуникације.

5.6. Декомпозиција

Декомпозиција се јавља код нулте еквиваленције коју узрокује хијерархијски јаз у језичким системима. Када у језику не постоји општи појам који обухвата два појма или више њих, та општа одредница разлаже се на потребан број међујезичких хипонима, који потом заједнички могу послужити и као еквиваленти. Ова техника није пронађена у грађи предметног речника.

5.7. Илустрација

Илустрација се састоји од представљања одреднице фотографијом, аудио-записом или видео-снимком. Иако је то легитимна техника, ваља рећи да није заступљена у општим двојезичним француско-српским речницима и да се углавном среће у сликовним или мултимедијалним речницима. Самим тим, ова техника није пронађена ни у предметном речнику.

6. Закључна разматрања

Анализирани речник намењен је примарно говорницима српског језика, тј. посреди је речник с првенствено рецепцијском функцијом. Међутим, услед специфичних ванјезичких фактора (уп. §5), начин обраде културама и понуђене лексикографске технике посматрани су и из продукцијске перспективе, чиме се дошло до следећих увида.

Анализа је показала да је најзаступљенија техника објашњења, што је и очекивано спрам примарне намене речника. Осим код објашњења, висока фреквентност уочава се у случају техника генерализације и делимичне еквиваленције, иако оне не морају нужно бити повољне за рецепцијске потребе. Овакав потез може се тумачити као освешћеност и жеља лексикографа да одговоре различитим и разноврсним потребама корисника. Наиме, навођењем делимичних, културно познатијих еквивалената уместо сувопарних, техничких дефиниција, сликовитије се приказују значења лексема, те се говорницима српског језика олакшава образовање менталне представе (иако се ту треба чувати имплицитне етноцентричности). Ово, пак, може значити повремено недостатак пропратних информација. Главне недостатности оваквих решења из перспективе рецепцијске функције јесу непостојећа или одвећ штура, уопштена појашњења која не доприносе бољем разумевању изворне културе. С друге стране, висока фреквентност примене техника које пружају барем неку врсту функционалних еквивалената значајно доприноси задовољењу продукцијских потреба. Говорницима француског језика који познају барем основе српског језика свакако је више од користи да у речнику пронађу лексему којом би остварили донекле успешну комуникацију на српском језику, него опширна објашњења. Главне недостатке ових техника из продукцијске перспективе представљају употреба хиперонима без спецификације или низање више еквивалената без појашњења која би корисницима омогућила да разлуче када се који еквивалент користи.

Анализом се такође уочава да је у неким случајевима теже пронаћи одговарајуће кореспонденте услед различите концептуализације појмова. Француски језички систем прецизније именује неке од појмова обрађене тематске јединице, па се у српском очекивано морају користити општија решења или се мора наводити иста лексема као кореспондент за различите културе.

Додатно, поједини примери показују да су у издању које је анализирано исправљени пропусти из раније верзије, те да је речнички садржај прилагођенији савременом контексту, што је значајно и похвално. Како у допуњеном и

прерађеном издању није дошло до значајних промена у смислу уношења новијих еквивалената, у неким су примерима ипак остали донекле застарели описи или еквиваленти, а за које савремена употреба језика нуди прецизнија и једноставнија решења.

Конечно, било је примера који указују на проблеме који се могу јавити у двојезичној лексикографији уопште, а нарочито приликом обраде културно обојене лексике. Тако су поједини примери подсетили на појаву имплицитне етноцентричности и указали на пажњу коју лексикографи и језички стручњаци морају посветити културно обележеној лексици. Како су културе једне заједнице углавном значењски непрозирне просечним припадницима друге културе, потребно је истаћи специфичности ових лексема јер би, у супротном, говорници културему сместили у домаћи оквир и тумачили је етноцентрично, а то не мора одговарати изворном значењу културе. На овај начин директно се губи једнозначност поруке од пошиљаоца до примаоца и отежава се међукултурна комуникација.

Увиди до којих је анализа довела указују на значај испитивања обраде културолошки обележених јединица у оквиру двојезичне лексикографије. Према постојећа литература нуди бројне таксономије и теоријске савете за пренос култура из једног система у други, важно је проверавати достатност понуђених решења у конкретним ситуацијама, односно у пракси. Зато је потребно промишљати о постојећим речницима и тежити изради прилагођенијих лексикографских ресурса у светлу савременијих теорија, попут Тарпове (Тарп, 2008), која истиче функционални приступ речнику. Будући да је питање лексикографске обраде еквивалената уско повезано с превођењем, ова би дисциплина такође имала користи од успешни(ј)х лексикографских техника и комплетнијих речника.

Литература

- Влахов, С., Флорин, С. (2009). *Непреведимое в переводе*. Москва: Р. Валент.
[Vlahov, S., Florin, S. (2009). *Nenrevedimoe v perevode*. Moskva: R. Valent]
- Драгићевић, Р. (2018). *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска.
[Dragičević, R. (2018). *Srpska leksika u prošlosti i danas*. Novi Sad: Matica srpska]
- Bratanić, M. (1991). *Rječnik i kultura*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.
- Jovanović, S. (2014). *Francusko-srpski rečnik*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nedergaard-Larsen, B. (1993). Culture-bound problems in subtitling. *Perspectives: Studies in Translatology*, 1(2), 207–240.
- Novosel, B. (2012). *Prevođenje elemenata kulture s engleskoga na hrvatski jezik* (neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Rijeka.

- Pedersen, J. (2011). *Subtitling Norms for Television: An exploration focusing on extralinguistic cultural references*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Šipka, D. (2015). *Lexical conflict: theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarp, S. (2008). *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-Knowledge. General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*. Berlin/New York: Max Niemeyer Verlag.
- Zgusta, L. (1971). *Manual of lexicography*. Prague: Academia.
- Yong, H., Peng, J. (2007). *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Dejana D. Mirković-Birtašić

Summary

ANALYSIS OF TREATMENT OF CULTUREMES FROM THE FIELD OF GASTRONOMY IN SLOBODAN JOVANOVIĆ'S FRENCH-SERBIAN DICTIONARY

The paper conducts an analysis of how culture-specific elements, referred to as culturemes, are treated in Slobodan Jovanović's *French-Serbian dictionary* (Jovanović, 2014). This examination is based on Tarp's theory of lexicographic functions (Tarp, 2008). Various unique non-linguistic factors, notably the power dynamics between the French and Serbian languages, contribute to shaping the function of this dictionary beyond its primary reception function, thereby complicating the processing of culturemes. The analysis reveals that explanation emerges as the most frequent technique, aligning with the dictionary's primary function. However, the prevalence of techniques offering functional equivalents of culturemes suggests the dictionary's capacity to adequately fulfill the production function. Additionally, inconsistencies stemming from differing conceptualizations between Serbian and French hinder the processing of units within bilingual lexicography frameworks. Furthermore, certain examples highlight issues inherent in bilingual lexicography, such as implicit ethnocentrism. The study successfully identifies techniques employed in processing cultural terms in French-Serbian bilingual lexicography and assesses whether these techniques correspond to the dictionary's intended purpose. Consequently, it underscores the importance of re-evaluating existing dictionaries in the light of contemporary theories to develop more comprehensive and efficient lexicographic resources.

Key words:

culturemes, lexical anisomorphism, theory of lexicographic functions, bilingual lexicography, French, Serbian